

पाठ-3

वकः च नकुलः च (संवादः)

शब्दार्थ-

वनीदेशी	वन- क्षेत्र में
बहुबकसनाथः	अनेक बगुनों से युक्त या मरा हुआ
कृष्णसर्पः	विषधर साँप
अज्ञातपदान्	जिनके पंख नहीं निकले ही
इतस्ततः	इधर- उधर
वाष्पपूरितनयनः	आँसुओं से मरी आँखों वाला
अधोमुखः	नीचे मुँह किया हुआ
कुलीशकुः	कैकड़ा
सहजवैरी	जन्मजात शत्रु
आत्मसात्म	मन में सोचा
सत्यान्ततम	सच्चा - क्षड्डूठा
नवनीतसमो वाणी	*मक्खन* चिकनी - चुपड़ी बातें
सुनिर्वय	अति कठोर
निहत्य	मार कर
सान्त्वयः	पूरे कुल के साथ
उपायः	किसी उपाय से होने वाली छानि किसी
उपाय में छिपा हुआ खतरा	
नकुलः	- नैवला

अव्यास-

1. एकपदेन उत्तरत-

क) वृक्षस्य कौटरे कः वसति स्म?

उ०-क कृष्णसर्पः

ख) कृष्णसर्पः कीदृशान् बकशावकान् भक्षयति स्म?
उ०-ख) अजातपक्षान्

ग) वाष्पपूरितनयनः अधोमुखः कः तिष्ठति स्म?
उ०-ग) बकः

घ) नवनीतसमां वाणीं कृत्वा उपायं कः अवदत्?
उ०-घ) कुलीश्वरः

२. पूर्णवाक्येन उत्तराणि लिखत।

क) कृष्णसर्पः सुखेन कथं कालं यापयति स्म?
उ०-क) अजातपक्षानि बकशावकान् भक्षयित्वा कृष्णसर्पः सुखेन कालं यापयामि।

ख) बहुबकसनाथः वटपादपः कुत्र आसीत्?
उ०-ख) कश्मिरदेशे बनीदेशे बहुबकसनाथो वटपादपः आसीत्।

ग) प्रज्ञः किं किं चिन्तयेत्?
उ०-ग) प्रज्ञः उपायं आपादयं च चिन्तयेत्।

घ) शत्रुः कथं प्रवीक्ष्यते?
शत्रुः तथा प्रवीक्ष्यते यथा सान्नीध्यं प्रियते।

३. यथानिर्देशमुत्तरत।

क) 'चिन्ता खलु नास्ति' अस्मिन् वाक्ये किम् अव्ययपदं - स? (चिन्ता खलु नास्ति)

= ख ।

ख) 'त्वं कथय कथं जीवनयापनं करोषि' अस्मिन् वाक्ये 'करोषि' इति क्रियायाः कर्तृपदं किम् ?
(त्वम् / कथय / कथम्)

= त्वम् ।

ग) 'मित्र! अतीव दुःखितः अहम्' अस्मिन् वाक्ये 'मित्र' इति सम्बोधनं कस्मै प्रयुक्तम् ? (वकाय / कुलीरकाय / कुष्म सपथि)

= कुलीरकाय ।

घ) 'वृकः - तत्कथम् मे कश्चिदुपायः ताद्विनाशाय' अस्मिन् वाक्ये क्रियापदम् किम् ? (वकः / तत् / कथम्)

= कथम् ।

4. प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।

क) अस्मिन् वटपादुपे बहवः वकाः निवसन्ति ?
उ०-क) अस्मिन् वटपादुपे वकाः निवसन्ति ?

ख) भोजनाय इतस्ततः श्रमणस्य आवश्यकता नास्ति ।
उ०-ख) कस्मै इतस्ततः श्रमणस्य आवश्यकता नास्ति ?

ग) वकस्य बालकाः सर्पेण भक्षिताः ।
उ०-ग) वकस्य बालकाः केन भक्षिताः ?

घ) वकमुखस्य पश्यतः कुर्वन् वकाः हताः ।
उ०-घ) वकमुखस्य पश्यतः केन वकाः हताः ?

5. सन्धि / सान्धविच्छेदं वा पुरयत् ।

क) कस्मिंश्चित् - कस्मिन् + चित्

ख) इतस्ततः - इतः + ततः

ग) अधोमुखः - अधः + मुखः

घ) कश्चित् उपायः - कः + चित् + उपायः

ङ) सान्त्वयौ म्रियते - सः + अन्वय + म्रियते

च) अत्युत्तमः - अति + उत्तमः

छ) तैऽपि - तै + अपि

ज) पश्यतीवकसूर्खस्य - पश्यतः + वकसूर्खस्य

6. लिङ् परिवर्तनं पुरयत् ।

पुंल्लिङ्गम्

स्त्रीलिङ्गम्

क) सौभाग्यशाली

सौभाग्यशालिनी

ख) कौटरनिवासिनी

कौटरनिवासिन्या

ग) नवनीतसमम्

नवनीतसमम्

घ) मासानुसारिणो

मात्स्यमासानुसारिण्या

ङ) दुष्टसर्पम्

दुष्टसर्पिणीम्